

มองสังคมผ่านแผนที่ภาษาถิ่น¹

Social Study as Seen Through Dialect Maps

ดร. ศิริวิไล เทระโรจนารัตน์² และ ผศ. ดร. ม.ร.ว.กัลยา ตึงศภักดิ์³

Sirivilai Teerarojanarat, PhD and Asst. Prof. M.R. Kalaya Tingsabadh, Ph.D.

บทคัดย่อ

โดยทั่วไปข้อมูลประชากรมักเน้นการเก็บรวบรวม ศึกษา และวิเคราะห์จำนวนประชากร จำนวนครัวเรือน อายุ เพศ ระดับการศึกษา หรือรายได้ประชากร เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาสังคม อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประชากรอีกมิติหนึ่งซึ่งมิได้รับความสนใจมากนัก ข้อมูลดังกล่าวคือข้อมูลเกี่ยวกับภาษาและวัฒนธรรม ภาษาและวัฒนธรรมผูกพันกับมนุษย์และสามารถสะท้อนความหลากหลายทางความคิดและวิถีชีวิตของคนกลุ่มต่างๆ ในสังคมในแต่ละพื้นที่ บทความฉบับนี้นำเสนอการศึกษาสังคมจากแผนที่ภาษาถิ่น แผนที่ภาษาดังกล่าวเป็นผลงานวิจัยการบูรณาการความรู้ระหว่างภาษาศาสตร์และภาษาศาสตร์ที่ผู้วิจัยได้ทำไว้ก่อนหน้านี้ การอภิปรายผลสรุปได้ว่าแผนที่ภาษาถิ่นมีศักยภาพในการใช้เป็นดัชนีตัวหนึ่งที่ใช้ (1) ชี้วัดการมีอยู่ของกลุ่มคนและการตั้งถิ่นฐานในบริเวณต่างๆ และ (2) ชี้วัดการเปลี่ยนแปลงสังคมในชนบทหรือสังคมของคนกลุ่มย่อยต่างๆ ในประเทศไทย ทั้งนี้ยังได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการให้ความสำคัญกับชนกลุ่มย่อยที่ได้จากผลการวิจัยอีกด้วย

คำสำคัญ การศึกษาสังคม แผนที่ภาษาถิ่น ภาษาศาสตร์ภาษาถิ่น ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์

¹ หนังสือประมวลผลการประชุมทางวิชาการ (Proceedings) ในการสัมมนาทางวิชาการ เรื่องภาษาศาสตร์กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม จัดโดย สมาคมภาษาศาสตร์แห่งประเทศไทย ร่วมกับ ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ณ ห้องประชุมเทพยสุวรรณ อาคาร 36 ปี คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม ประเทศไทย วันที่ 22-24 ตุลาคม 2552. 168-179.

² ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ 10300 ประเทศไทย

Department of Geography, Faculty of Arts, Chulalongkorn University 10330 Thailand

³ ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ 10300 ประเทศไทย

Department of Linguistics, Faculty of Arts, Chulalongkorn University 10330 Thailand

Abstract

Generally, demographic data usually focuses on collection, study, and analysis of number of population, households, age, gender, level of education, or income. The data is mainly used as basic information on social studies. However, another dimension of demographic data, that is language and culture, has not been received much attention. Language and culture are closely bound up with humans. They both reflect the diversity of human thought and way of living in different social groups in a certain area. This article proposes the study of society from dialect maps. These dialect maps were parts of the previous research works which conducted by the integration between linguistic and geographic knowledge. The discussion concluded that these dialect maps have the potential to be used as an index (1) to measure the availability of people and settlements in the areas and (2) to measure social changes in rural or local groups in Thailand. Based on the research study, some noticeable points in accordance with the emphasis on these local/sub groups are also given.

Keywords: social study, dialect map, dialect geography, Geographic Information System (GIS)

1 บทนำ

เนื้อหา วิธีการศึกษา และการประยุกต์ใช้ภูมิศาสตร์ในงานด้านต่างๆมีการปรับเปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัย ทั้งนี้เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของมนุษยชาติและกระแสสังคมในแต่ละช่วงเวลา จากการพิจารณางานวิจัยในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่านักภูมิศาสตร์ให้ความสนใจเป็นพิเศษในเรื่อง (1) การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมในพื้นที่และผลกระทบ อาทิเช่น การศึกษาภาวะโลกร้อน การศึกษาการพังทลายของดิน การหาพื้นที่เสี่ยงภัยซ้ำซาก และ (2) การวิเคราะห์ทำเลที่ตั้งและใช้พื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจสังคม อาทิเช่น การประเมินศักยภาพบริเวณที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูกพืชประเภทต่างๆ จากปัจจัยดิน สภาพภูมิอากาศ และสภาพภูมิประเทศ การประเมินศักยภาพบริเวณที่เหมาะสมต่อการขยายตัวของเมือง เป็นต้น

สำหรับการใช้ภูมิศาสตร์เพื่อการศึกษาและพัฒนาสังคมนั้น ข้อมูลเชิงเศรษฐกิจสังคมจัดเป็นข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็น ทั้งนี้เมื่อกล่าวถึงข้อมูลดังกล่าว ส่วนใหญ่มักนึกถึงข้อมูลประชากรโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเก็บและรวบรวมจำนวนประชากร จำนวนครัวเรือน อายุ อาชีพ เพศ ระดับการศึกษา หรือรายได้ประชากรเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประชากรอีกส่วนหนึ่งซึ่งได้รับความสนใจมานัก ข้อมูลดังกล่าวคือข้อมูลเกี่ยวกับภาษาและวัฒนธรรม ภาษาและวัฒนธรรมผูกพันกับมนุษย์ เป็นภาพสะท้อนของพฤติกรรมมนุษย์ แสดงถึงการดำรงอยู่ของกลุ่มชนและกลุ่มชาติพันธุ์ในบริเวณพื้นที่ต่างๆ ซึ่งรวมถึงความหลากหลายทางความคิดและวิถีชีวิตของคนกลุ่มต่างๆในสังคมในต่างพื้นที่ ความพยายามเข้าใจ ศึกษา และรวบรวมข้อมูลเชิงสังคมในส่วนนี้จะช่วยให้สามารถเข้าใจและ/หรือประสานความเข้าใจของคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมกลุ่มย่อยและสังคมกลุ่มใหญ่ได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมอย่างเหมาะสมและสร้างความสมานฉันท์ของคนในประเทศ ในปัจจุบันการศึกษาข้อมูลสังคมจากแง่มุมภาษาและวัฒนธรรมส่วนใหญ่จำกัดอยู่ในแวดวงนักภาษาศาสตร์ นักวิทยาภาษาดั้งเดิม และนักมานุษยวิทยา การศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา บันทึกหลักฐาน และ/หรืออนุรักษ์วัฒนธรรมให้คงไว้ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษามีได้เน้นการนำข้อมูลที่รวบรวมและผลลัพธ์แสดงบนแผนที่ หรือหากแสดงผลแผนที่มักเป็นการแสดงลงบนแผ่นกระดาษ แสดงด้วยภาพที่หายาก ทำให้อ่านหรือไม่สามารถนำข้อมูลผลลัพธ์ไปใช้ศึกษาต่อยอดในแง่มุมอื่นๆ การบูรณาการภูมิศาสตร์และเทคนิคทางภูมิศาสตร์โดยเฉพาะในเรื่องการจัดทำและวิเคราะห์แผนที่จะช่วยพัฒนางานในส่วนนี้ได้ บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอผลงานแผนที่ภาษาดั้งเดิมในงานวิจัยภูมิศาสตร์ภาษาดั้งเดิมซึ่งเป็นการบูรณาการความรู้ระหว่างภาษาศาสตร์และภูมิศาสตร์ที่ผู้วิจัยได้ทำไว้ก่อนหน้านี้ รวมทั้งตั้งข้อสังเกตและให้ข้อคิดเห็นบางประการในการนำข้อมูลแผนที่ภาษาดั้งเดิมมาใช้ในการศึกษาสังคม ในส่วนถัดไปจะเป็นการสรุปภาพรวมงานวิจัยภูมิศาสตร์ภาษาดั้งเดิมที่ได้ทำไว้ และการอภิปรายผลในลำดับท้ายสุด

2 งานวิจัยภูมิศาสตร์ภาษาดั้งเดิมของประเทศไทย

ภูมิศาสตร์ภาษาดั้งเดิม (Dialect Geography) ศึกษาการแปรของภาษาตามถิ่นที่อยู่ของผู้พูด โดยเฉพาะในบริเวณถิ่นที่อยู่ของผู้พูดที่มีความแตกต่างทางสภาพภูมิศาสตร์หรือทางสังคม (กาญจนา ปัทมดิลก 2520, สมทรง บุรุษพัฒน์ 2543) การศึกษาภูมิศาสตร์ภาษาดั้งเดิมมุ่งหาขอบเขตหรืออาณาเขตของภาษาดั้งเดิมบนพื้นที่ที่กำหนดไว้ เช่น การหาเส้นหรือแนวแบ่งเขตภาษาระหว่างภาษาไทยถิ่นกลางและไทยถิ่นใต้ เป็นต้น และมัก

แสดงผลลัพธ์ในรูปแบบที่ แม้ว่าวิธีการการศึกษาภูมิศาสตร์ภาษาถิ่นจะเกี่ยวข้องกับการเก็บข้อมูลพื้นที่และแสดงผลในแผนที่โดยตรง จนถึงปัจจุบัน งานวิจัยภูมิศาสตร์ภาษาถิ่นในประเทศไทยยังมีข้อจำกัดในเรื่องการจัดทำแผนที่ค่อนข้างมาก มักทำการเก็บข้อมูลและแสดงผลลงบนแผนที่แผ่นกระดาษ ทำให้ยากต่อการปรับแก้และนำไปใช้ศึกษาต่อยอดในงานด้านอื่นๆ

ในปี 2545 ผู้วิจัยได้มีโอกาสทำงานร่วมงานกันใน “โครงการพัฒนาฐานข้อมูลคำศัพท์ภาษาไทยถิ่น” โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และ ศูนย์วิจัยความหลากหลายทางภาษา ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ โครงการมีจุดมุ่งหมายในการทำการรวบรวมและบันทึกคำศัพท์ที่ปรากฏอยู่ในภาษาไทยถิ่นทั่วประเทศ และนับเป็นโครงการวิจัยแรกที่นำระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการจัดทำฐานข้อมูลภูมิศาสตร์คำศัพท์ภาษาถิ่นของประเทศไทย ข้อมูลคำศัพท์ประกอบด้วยหน่วยอรรถจำนวน 170 หน่วยอรรถ⁴ กรอบการศึกษาครอบคลุมข้อมูลในระดับตำบลทั่วประเทศ ยกเว้นตำบล(เขต)ในจังหวัดกรุงเทพมหานคร การเก็บข้อมูลเริ่มในปี พ.ศ. 2545 ใช้วิธีการส่งแบบสอบถามไปยังทุกตำบลทั่วประเทศ จำนวน 7,226 ตำบล การเก็บข้อมูลส่งผ่านเครือข่ายอาสาสมัครวัฒนธรรมของกระทรวงวัฒนธรรมในรอบแรก และโดยทางไปรษณีย์ในรอบที่สอง ได้รับข้อมูลตอบกลับ คิดเป็น 88% ของแบบสอบถามทั้งหมด การจัดเก็บข้อมูลใช้เวลาทั้งสิ้นประมาณ 1 ปี งานทางด้านภูมิศาสตร์ประกอบด้วยการจัดเก็บและจัดทำฐานข้อมูลภูมิศาสตร์คำศัพท์ด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ รวมทั้งการนำเสนอผลในรูปแบบของแผนที่แสดงการกระจายของคำศัพท์ ผลลัพธ์โครงการเบื้องต้นได้นำเสนอผลไว้ในบทความวารสารในหัวข้อเรื่อง “การพัฒนาฐานข้อมูลภูมิศาสตร์ด้านคำศัพท์ในภาษาไทยถิ่นด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์” (ศิริวิไล ชีระโรจนารัตน์และกัลยา ดิงศภิทัย 2551) และสรุปผลไว้ในหัวข้อเรื่อง “ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อการศึกษาข้อมูลเชิงวัฒนธรรม” (ศิริวิไล ชีระโรจนารัตน์และกัลยา ดิงศภิทัย 2552) และขณะนี้ได้ทำการวิเคราะห์เพิ่มเติมและเผยแพร่ไว้ในเว็บไซต์ “แผนที่ภูมิศาสตร์คำศัพท์ของประเทศไทย”

(<http://www.arts.chula.ac.th/~ling/geoling/WGT/>) ภาพที่ 1 แสดงตัวอย่างผลลัพธ์ในโครงการ จากภาพแสดง แผนที่การกระจายของคำศัพท์ของหน่วยความหมาย “นูด”

ผลสำเร็จในโครงการแรก ทำให้ผู้วิจัยได้ขยายผลและทำการศึกษาต่อยอด โดยมีจุดหมายสุดท้ายที่จะนำข้อมูลคำศัพท์ดังกล่าวมาหาแนวแบ่งเขตภาษาถิ่นต่าง ๆ ของประเทศไทยในอนาคต ในงานวิจัยต่อยอดนี้ได้ทำการวิจัยหาแนวแบ่งเขตภาษาถิ่นระหว่างภาษาถิ่นกลางและภาษาถิ่นอื่นๆของประเทศไทย งานวิจัยได้ดำเนินงานในระหว่าง เมษายน 2551 – เมษายน 2552 โดยใช้ข้อมูลภูมิศาสตร์คำศัพท์จากฐานข้อมูลภูมิศาสตร์คำศัพท์ในโครงการก่อนหน้านี้ การดำเนินการใช้วิธีการการซ้อนทับข้อมูลทั้ง 170 หน่วยอรรถเข้าด้วยกัน การวิเคราะห์ใช้วิธีการบูรณาความรู้ระหว่างเทคโนโลยีระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์และแนวทางภาษาศาสตร์เพื่อวิเคราะห์การซ้อนทับของเขตภาษา เริ่มจากการจัดกลุ่มคำศัพท์เพื่อหาเส้นแบ่งเขตคำศัพท์โดยใช้วิธีการทางภาษาศาสตร์ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน และวิเคราะห์การซ้อนทับแผนที่เส้นแบ่งเขตคำศัพท์ทั้ง 170 แผ่น หรือ ข้อมูลทั้ง 170 หน่วยอรรถเข้าด้วยกันภายใต้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ผลลัพธ์ที่ได้คือแผนที่แนวแบ่งเขตภาษาถิ่นระหว่างภาษาถิ่นกลางและภาษาถิ่นอื่นๆของประเทศไทยดังแสดงผลไว้ในภาพที่ 2

⁴ นักภาษาศาสตร์ใช้คำว่า “หน่วยอรรถ” แทน “หน่วยความหมาย” หรือ ความหมายหนึ่งๆ อาทิเช่น หน่วยอรรถ “tomorrow” ภาษาไทยถิ่นเหนือใช้คำศัพท์หลัก “วันพุท” ภาษาไทยถิ่นกลาง “พรุ่งนี้” ภาษาไทยถิ่นอีสาน “มื่ออื่น” และ ภาษาไทยถิ่นใต้ “ต่อเช้า” เป็นต้น

ผลลัพธ์โครงการเบื้องต้นได้นำเสนอผลไว้ในบทความในหัวข้อเรื่อง “ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อการศึกษาข้อมูลเชิงวัฒนธรรม” (ศิริวิไล วีระโรจนารัตน์และกัลยา ดิงศภิทัย 2552) และเสนอผลฉบับสมบูรณ์ในรายงานวิจัยเรื่อง “การสร้างแผนที่แนวแบ่งเขตภาษาระหว่างภาษาไทยถิ่นกลางและภาษาไทยถิ่นอื่นด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์” (ศิริวิไล วีระโรจนารัตน์ 2552) และเผยแพร่ไว้ในเว็บไซต์ “แผนที่แนวแบ่งเขตภาษาระหว่างภาษาไทยถิ่นกลางและภาษาไทยถิ่นอื่น” (<http://www.arts.chula.ac.th/~ling/geoling/BMTD/>)

3 ข้อสังเกตบางประการที่ได้จากแผนที่ภาษาถิ่น

ผลลัพธ์แผนที่ภาษาถิ่นที่ได้จากงานวิจัยในทั้งสองโครงการข้างต้นให้ข้อมูลที่น่าสนใจในดังนี้

สิ่งที่เห็นได้ชัดจากแผนที่ภาษาถิ่นคือความหลากหลายของกลุ่มชนที่พูดแตกต่างกัน⁵ ในบริเวณส่วนต่างๆของประเทศไทย ดังตัวอย่างการกระจายของคำศัพท์ของหน่วยความหมาย “พูด” ในภาพที่ 1 ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีการใช้คำศัพท์ต่างๆกระจายอยู่ทั่วประเทศ คำศัพท์หลักที่ใช้ได้แก่ ‘พูด’ พบมากในบริเวณภาคกลาง ‘ชี้พูด’ พบมากในบริเวณภาคเหนือ ‘ชี้กะตอด’ พบมากในบริเวณภาคอีสาน และ ‘ตุต’ พบมากในบริเวณภาคใต้ นอกเหนือจากความหลากหลายของกลุ่มชนซึ่งแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนจากแผนที่แล้ว ยังพบว่ามี การขยายตัวของภาษาไทยถิ่นกลางไปยังภาคอื่นๆ โดยเฉพาะภาคอีสานและภาคใต้ ทั้งนี้จากการเปรียบเทียบแนวแบ่งเขตภาษาในงานวิจัยนี้ซึ่งเก็บข้อมูลในปี 2545 กับงานวิจัยในอดีตของชลิดา ใจจนวัฒนภูมิ (2533) ในหัวข้อเรื่อง “ภูมิศาสตร์คำศัพท์ภาษาไทย 4 ถิ่น: การศึกษาเชิงจำกัด” ซึ่งเก็บข้อมูลในปี 2531 ดังแสดงในภาพที่3 พบว่าบางส่วนของแนวแบ่งเขตของงานวิจัยนี้เคลื่อนเข้าไปในบริเวณที่เป็นรอยต่อของภาษา โดยเฉพาะในบริเวณภาคอีสาน (ครอบคลุมส่วนใหญ่ของจังหวัดนครราชสีมา) และภาคใต้ การขยายตัวของภาษาดังกล่าวเห็นได้จากผลการศึกษาในช่วงเวลาที่ต่างกัน ภาพแผนที่ซึ่งแสดงผลของงานวิจัยที่ห่างกันประมาณ 15 ปีแสดงการแพร่เข้าไปของภาษาไทยถิ่นกลางในจังหวัดนครราชสีมาเป็นสิ่งที่อยู่ในความสนใจของนักวิทยาภาษาถิ่นมาโดยตลอด เนื่องจากเป็นที่ทราบกันว่าในจังหวัดนี้มีทั้งเขตที่ใช้ภาษาโคราช (เป็นภาษากลุ่มระหว่างภาษาไทยถิ่นกลางกับภาษาไทยถิ่นอีสาน) และภาษาไทยถิ่นอีสาน ตามการแบ่งของภูมิภาคทางภูมิศาสตร์จังหวัดนี้ถูกจัดไว้ในภาคอีสาน แต่ผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าจังหวัดนี้ในปัจจุบันได้กลายเป็นพื้นที่ของภาษาไทยถิ่นกลาง⁶ ทั้งนี้การแพร่ของภาษาไทยถิ่นกลางเข้าไปยังบริเวณดังกล่าวครอบคลุมพื้นที่เกือบจะทั้งจังหวัด แผนที่ให้ภาพขอบเขตการขยายตัวที่ชัดเจน การพิจารณาในลักษณะนี้ไม่สามารถเห็นได้ชัดหากไม่ใช้แผนที่ศึกษาประกอบ การแพร่ของภาษาไทยถิ่นกลางเป็นไปได้อย่างมากว่าอาจเกิดจากจังหวัดนครราชสีมาเป็นเมืองศูนย์กลางการคมนาคม (gateway) ที่ติดต่อไปยังภาคอีสาน หรืออาจเกิดจากการอพยพของผู้พูดภาษาไทยถิ่นกลางจำนวนมากเข้าไปตั้งรกรากในจังหวัดนี้ในอดีต

การตายหรือการปรับเปลี่ยนของภาษาถิ่นก็สามารถเห็นได้ชัดจากแผนที่ การสูญสิ้นของภาษาและวัฒนธรรมมักจะเกิดขึ้นอย่างช้าๆ ทีละน้อยๆ จนสูญสิ้นไปในที่สุด (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ 2543) คำศัพท์ “ปอง

⁵ ความแตกต่างของผู้พูด ในที่นี้หมายถึงความต่างในแง่สำเนียง คำศัพท์ที่ใช้ หรือ การเรียงประโยค (เช่น “น้ำบ่อ” “บ่อน้ำ”) ประกอบกันหรืออย่างใดอย่างหนึ่ง

⁶ ภาษาไทยถิ่นกลางที่ใช้ในจังหวัดนครราชสีมาเรียกกันว่า “ภาษาโคราช” วิจารณ์ ภานุพงศ์ (2529) พบว่าพื้นที่จังหวัดนครราชสีมาทั้งเขตที่ใช้ภาษาไทยถิ่นกลางและภาษาไทยถิ่นอีสาน งานวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าภาษาโคราชใช้คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นกลางเป็นส่วนใหญ่ (ดังที่ยืนยันโดยผลของงานวิจัยนี้) ส่วนระบบวรรณยุกต์นั้นมีลักษณะหลักของภาษาไทยถิ่นอีสานปะปนกับภาษาไทยถิ่นกลาง

เอี่ยม” เป็นตัวอย่างหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเลือนหายของวัฒนธรรม “ปองเอี่ยม” เป็นคำศัพท์ไทยถิ่นอีสาน หมายถึง “ช่องที่เปิดออกข้างฝาของตัวบ้าน เพื่อใช้สำหรับระบายลม หรือใช้เปิดเพื่อให้เห็นสภาพด้านนอก” (<http://www.baanmaha.com/community/>) เป็นลักษณะเฉพาะของรูปแบบสถาปัตยกรรมอาคารที่เกี่ยวข้องกับศาสนาในภาคอีสาน ปัจจุบันจากแผนที่ดังแสดงในภาพที่ 4 พบว่าคำศัพท์ที่ใช้กันอย่างแพร่หลายคือ หน้าต่าง การใช้คำศัพท์ ปองเอี่ยม มีอยู่เพียงประปรายในภาคอีสาน คำศัพท์ภาษาไทยถิ่นอื่นๆ ในหมวดของใช้หลายคำที่ได้รวบรวมมาเช่น คำศัพท์ในภาษาถิ่นอื่นๆ ที่มีความหมายว่า ร่ม ช้อน แก้ว และ เสวียนรองหม้อ ก็มีลักษณะการปรากฏประปรายแบบเดียวกันเมื่อแสดงบนแผนที่ แม้ว่าจะไม่สามารถเปรียบเทียบกับข้อมูลในอดีตได้ แต่น่าจะเป็นตัวบ่งชี้ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

การขยายตัวของภาษาไทยถิ่นกลางไปยังภาคอื่นๆ และการตายหรือสูญไปของคำศัพท์ภาษาถิ่น เป็นผลมาจากอิทธิพลของภาษาและวัฒนธรรมใหญ่ โดยเป็นผลมาจากความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีการติดต่อสื่อสาร อิทธิพลของสื่อในรูปแบบต่างๆ ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือ การใช้คอมพิวเตอร์ผ่านระบบเครือข่าย รวมถึงระบบการศึกษา อีกทั้งความสะดวกในการคมนาคม เช่น ถนนหนทาง (เอี่ยม ทองดี 2543, สุวิไล เปรมศรีรัตน์ 2543) ทำให้คำศัพท์สามารถแพร่กระจายเข้าไปยังพื้นที่ต่างๆ ได้ง่าย และส่งผลให้เกิดการเลือนหายของ **คำศัพท์เฉพาะถิ่นซึ่งถูกแทนที่ด้วยภาษาไทยกรุงเทพฯ**

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับภาษาถิ่น ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบของอิทธิพลใหม่ที่มีต่อสังคมชนบท และ/หรือสังคมชนกลุ่มย่อยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะในเรื่องของการยอมรับแนวคิดใหม่ๆ การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต และพฤติกรรมของกลุ่มคนต่างๆ ในสังคม รวมถึงการเปิดและยอมรับวัฒนธรรมใหม่หรือวัฒนธรรมที่ใหญ่กว่า หากพิจารณาในแง่นี้ อาจกล่าวได้ว่าภาพแผนที่แสดงบริเวณการใช้ภาษาถิ่นในบริเวณต่างๆ น่าจะใช้เป็นดัชนีตัวหนึ่งที่สามารถใช้ (1) ชีวัดการมีอยู่ของกลุ่มคนและการตั้งถิ่นฐานในบริเวณต่างๆ และ (2) ชีวัดการเปลี่ยนแปลงของคนในสังคม ซึ่งเมื่อใช้ศึกษาพร้อมกับข้อมูลประชากรในแง่มุมอื่นๆ จะทำให้สามารถเข้าใจและคาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทหรือสังคมของคนกลุ่มย่อยอื่นๆ ได้ชัดเจนมากขึ้น

ข้อสังเกตที่น่าสนใจอีกข้อหนึ่งที่ได้จากงานวิจัยภูมิศาสตร์ภาษาถิ่นคือ การไม่ได้รับข้อมูลตอบกลับจากแบบสอบถาม เป็นผลให้ข้อมูลบางส่วนขาดหายไป ทำให้เกิดบริเวณที่ “ไม่มีข้อมูล” บนแผนที่ และไม่สามารถแสดงภาพการกระจายของข้อมูลคำศัพท์ในแผนที่ได้อย่างครบถ้วน บริเวณดังกล่าวจะเห็นเป็นสีขาวในแผนที่ดังในภาพที่ 1 สิ่งที่น่าสนใจ คือ ตำบลที่ไม่ได้รับข้อมูลตอบกลับมักเป็นตำบลที่อยู่บริเวณตะเข็บรอยต่อระหว่างประเทศ บริเวณเหล่านี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นปัญหาต่อการวิจัย อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในอีกมุมมองหนึ่ง อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าการไม่ได้รับข้อมูลตอบกลับ อาจเป็นเพราะปัจจัยสภาพภูมิประเทศซึ่งก่อให้เกิดอุปสรรคในการเข้าถึงพื้นที่ สันนิษฐานได้ว่าเป็นบริเวณที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลและไม่สะดวกในการเข้าถึง หรืออาจเป็นไปได้ว่าบริเวณดังกล่าวไม่ให้ความสนใจในการร่วมมือตอบข้อมูลกับภาครัฐเท่าที่ควร⁷ นอกจากนี้ อีกบริเวณหนึ่งที่น่าสนใจข้อสังเกตคือ จากการนำแผนที่จำนวน 170 หน่วยออกมาซ้อนทับกัน ทำให้สามารถกำหนดบริเวณส่วนต่างๆ ของประเทศที่พบว่ามีการใช้คำศัพท์ของภาษาที่ไม่ได้จัดอยู่ในภาษาไทยถิ่นอื่นสูงมาก ดังแสดงในภาพที่ 5 ซึ่งจะเห็นได้ว่าแผนที่ภาษาแสดงบริเวณส่วนต่างๆ ของประเทศที่พบว่ามีการใช้คำศัพท์ของภาษาภาษาไทยถิ่นอื่นมากกว่าร้อยละ 95 90 และ 85 ตามลำดับ ในบริเวณเหล่านี้ จากการวิเคราะห์คำศัพท์ทางภาษาศาสตร์พบว่า

⁷ แบบสอบถามส่งผ่านเครือข่ายสภาวัฒนธรรมในรอบแรก และได้ข้อมูลตอบกลับไม่มากนัก

บริเวณดังกล่าวเป็นบริเวณที่มีการใช้คำศัพท์ของภาษาที่ไม่ได้จัดอยู่ในภาษาตระกูลไท (จากแผนที่ในภาพที่ 1 แสดงด้วยพื้นที่สีเทา) ส่วนใหญ่พบบริเวณรอยต่อชายแดนระหว่างประเทศดังนี้ บริเวณภาคตะวันตกและภาคเหนือส่วนที่ติดกับประเทศพม่าเป็นพวกชาวเขาเผ่าต่างๆ บริเวณภาคอีสานตอนล่างส่วนที่ติดกับประเทศกัมพูชาเป็นกลุ่มชนที่พูดเขมรและส่วย และ ตอนใต้สุดของประเทศ โดยเฉพาะสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในบริเวณที่ติดกับประเทศมาเลเซีย เป็นกลุ่มชนที่พูดภาษามลายู เป็นต้น บริเวณที่พบการใช้ภาษาที่ไม่ได้จัดอยู่ในภาษาตระกูลไทสอดคล้องกับงานวิจัยของสุวิไล เปรมศรีรัตน์และคณะ (2547) ซึ่งได้นำระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์มาเพื่อช่วยจัดทำแผนที่ภาษาแสดงถิ่นที่อยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในประเทศไทย

ภาษาใช้สื่อสารและสร้างความเข้าใจที่ตรงกันของคนในสังคม ผู้ที่พูดภาษาเดียวกันมักรู้สึกถึงความ เป็นพวกหรือกลุ่มเดียวกัน จะรู้สึกเป็นกันเองและสนิทสนมกันได้ง่ายกว่า ในทางตรงกันข้าม ผู้ที่พูดต่างภาษา อาจก่อให้เกิดความรู้สึกแปลกแยก แตกต่าง เป็นคนละพวกคนละกลุ่ม หากพิจารณาในเชิงสังคม บริเวณที่ปรากฏทั้งสองกรณีข้างต้น อันได้แก่บริเวณที่ไม่สามารถเก็บข้อมูลได้และบริเวณที่มีการใช้ภาษาอื่นสูง เป็นบริเวณที่ภาครัฐควรให้ความสนใจเป็นพิเศษ ทั้งนี้หากตั้งสมมติฐานว่าภาษาถิ่นสามารถใช้เป็นดัชนีที่ช่วยชี้วัด ความเหมือนหรือความต่างของวิถีชีวิตคนในสังคม บริเวณทั้งสองกรณีนี้อาจจัดได้ว่าเป็นบริเวณที่มีสังคมที่ เหลื่อมล้ำและแตกต่างจากสังคมของประเทศโดยรวมอย่างเด่นชัด ทั้งนี้การพยายามทำความเข้าใจประชากรใน แต่ละพื้นที่ รวมถึงการศึกษาและเก็บข้อมูลเชิงลึกในแง่มุมต่างๆในพื้นที่ต่างๆ จะนำไปสู่ความเข้าใจในการ แก้ปัญหาอย่างแท้จริง ทั้งนี้จะช่วยลดความขัดแย้ง ประสานความสัมพันธ์ และนำไปสู่การเสริมสร้างความ เข้มแข็งของสังคมประเทศชาติในที่สุด

4 บทสรุป

การพัฒนาสังคมมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ได้รับความเสมอภาค ความ ยุติธรรม และสามารถนำไปสู่การลดความขัดแย้งและความเหลื่อมล้ำที่มีอยู่ในสังคมของชนกลุ่มต่างๆ ก่อให้เกิด ความเข้าใจและความสมานฉันท์ของคนในประเทศ ความสำเร็จของการพัฒนาสังคมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลาย ประการ ประการหนึ่งคือความเข้าใจในพื้นฐานทางวัฒนธรรมของประชากรในแต่ละพื้นที่ แผนที่ภาษาใน งานวิจัยนี้นอกจากจะสามารถให้ข้อมูลด้านวัฒนธรรมที่เป็นประโยชน์แล้ว ยังแสดงถึงมุมมองที่สามารถนำ ภูมิศาสตร์เข้าไปบูรณาการร่วมกับศาสตร์อื่นๆ โดยเฉพาะในสายงานทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ซึ่งยัง ขาดการบันทึกหลักฐานต่างๆในเชิงแผนที่อย่างมีประสิทธิภาพอีกมาก

5 เอกสารอ้างอิง

กาญจนา บัณฑิตถก. 2520. ประวัติความเป็นมาของภาษาไทย. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.

วิจิตร ภาณุพงศ์. 2529. ภูมิศาสตร์คำศัพท์ในจังหวัดนครราชสีมา: โครงการนำร่อง. รายงานการวิจัย.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริวิไล ธีระโรจนารัตน์. 2552. การสร้างแผนที่แนวแบ่งเขตภาษาระหว่างภาษาไทยถิ่นกลางและ

ภาษาไทยถิ่นอื่นด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์. รายงานวิจัย. โครงการวิจัยโดยทุนสนับสนุนจาก

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ ทุนพัฒนาอาจารย์ใหม่ กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริวิไล ธีระโรจนารัตน์และกัลยา ดิงศภักดิ์. 2551. “การพัฒนฐานข้อมูลภูมิศาสตร์ด้านคำศัพท์ในภาษาไทยถิ่นด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์”. **วารสารภาษาและภาษาศาสตร์** 26,2(2551): 1-20.

ศิริวิไล ธีระโรจนารัตน์และกัลยา ดิงศภักดิ์. 2552. “ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อการศึกษาข้อมูลเชิงวัฒนธรรม” ใน. การประชุมวิชาการเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศแห่งชาติ ประจำปี 2551 ในหัวข้อเรื่อง รับมือการเปลี่ยนแปลงของโลกด้วยเทคโนโลยีภูมิสารสนเทศ (Tackling GLOBAL CHANGE with Geo-Informatics) 21-23 มกราคม 2552 ณ อิมแพค คอนเวนชั่น เซ็นเตอร์ เมืองทองธานี.

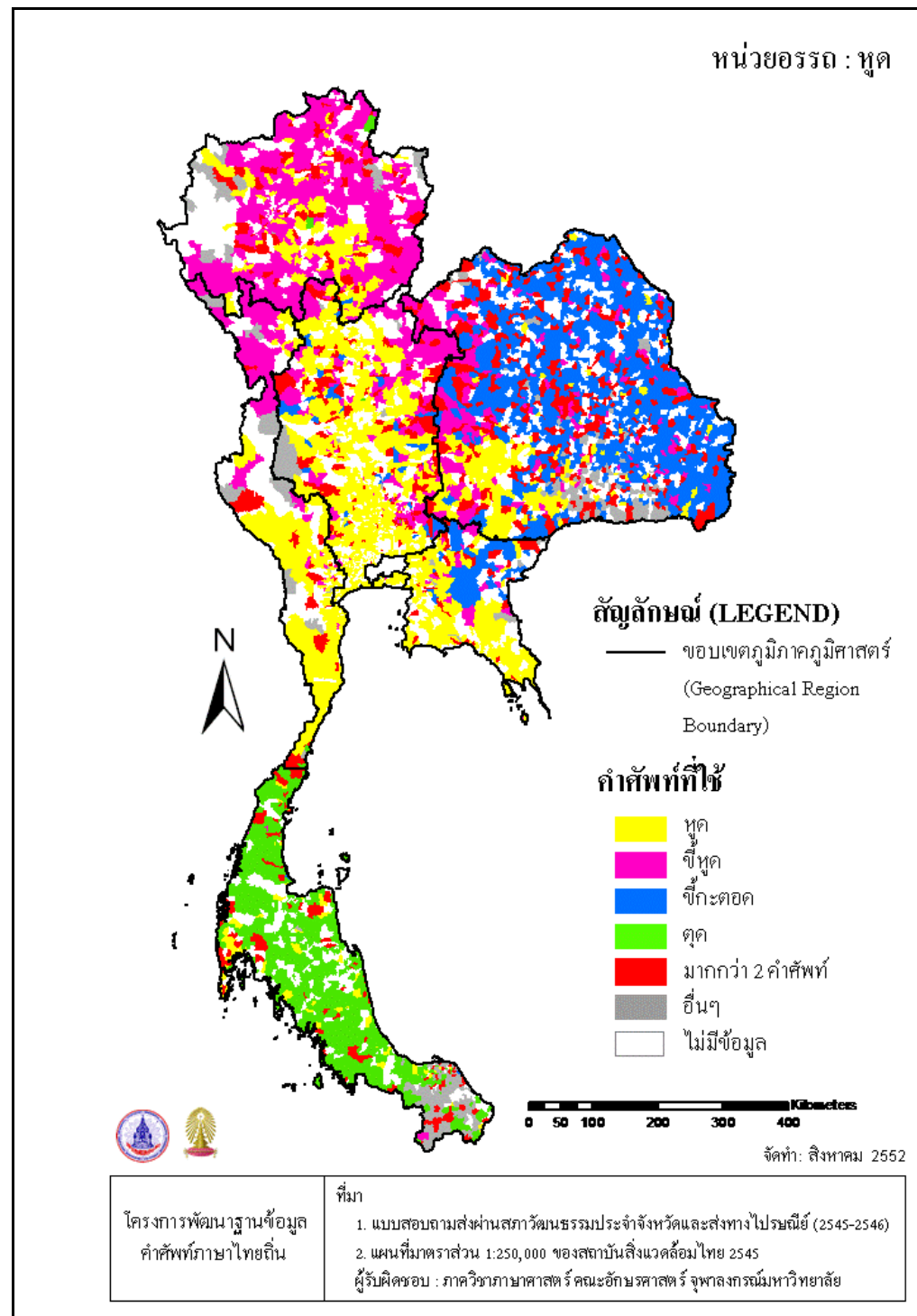
สมทรง บุรุษพัฒน์. 2543. **ภูมิศาสตร์ภาษาถิ่น**. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพฯ: บริษัทเอกพิมพ์ไทจำกัด.

สุวิไล เปรมศรีรัตน์. 2543. “ภาษาและวัฒนธรรมในภาวะวิกฤติ”. **ภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท: รวบรวมบทความทางวิชาการ**. หน้า 19-38. นครปฐม : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุวิไล เปรมศรีรัตน์และคณะ. 2547. **แผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

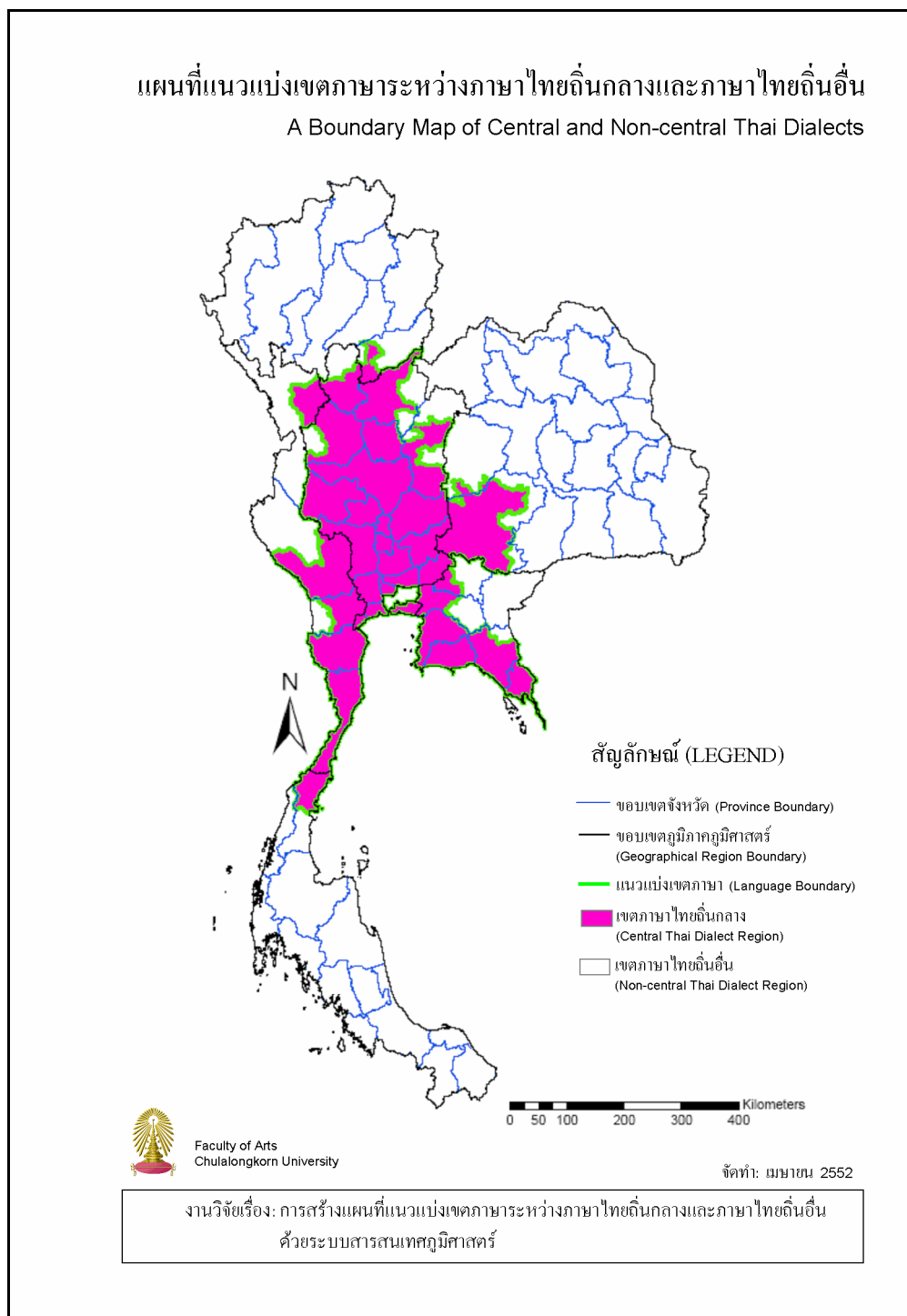
เอี่ยม ทองดี. 2543. “การเสริมพลังทางวัฒนธรรมแก่ครอบครัวในยุคโลกาภิวัตน์”. ใน เอี่ยม ทองดี, บรรณาธิการ.

ภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท : รวบรวมบทความทางวิชาการ. 85-112. นครปฐม : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

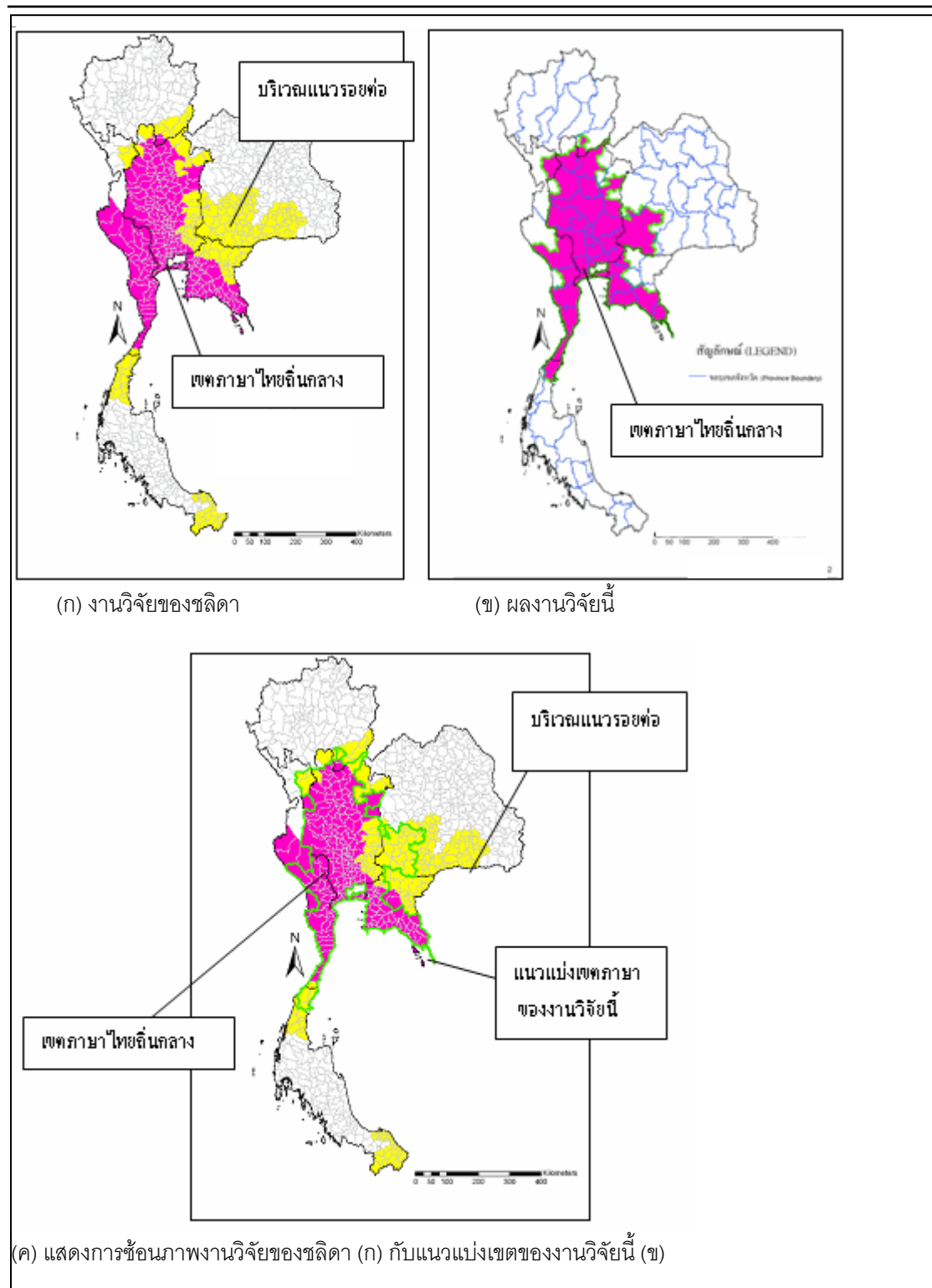
ภาพที่1: แผนที่การกระจายของคำศัพท์ของหน่วยความหมาย “หุด”

(ที่มา: โครงการ“แผนที่ภูมิศาสตร์คำศัพท์ของประเทศไทย” (<http://www.arts.chula.ac.th/~ling/geoling/WGT/>))

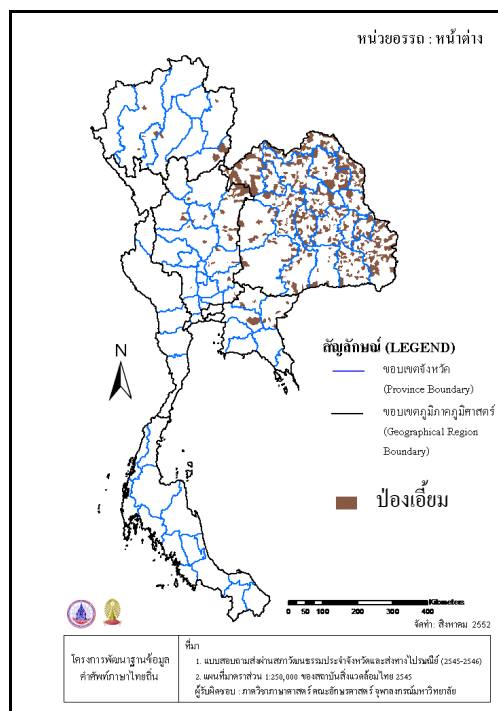

ภาพที่2: แนวแบ่งเขตภาษาไทยถิ่นกลางและเขตภาษาไทยถิ่นอื่นแสดงในรูปเขตภาษา (หมายเหตุ: ภาษาไทยถิ่นอื่น ในที่นี้ หมายถึง ภาษาไทยถิ่นเหนือ ภาษาไทยถิ่นอีสาน ภาษาไทยถิ่นใต้ รวมถึง บริเวณที่มีการใช้ภาษาตั้งแต่ 2 ภาษาขึ้นไป) (ที่มา: รายงานวิจัยเรื่อง “การสร้างแผนที่แนวแบ่งเขตภาษาระหว่างภาษาไทยถิ่นกลางและภาษาไทยถิ่นอื่นด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์” (ศิริวิไล ชีระโรจนารัตน์ 2552))

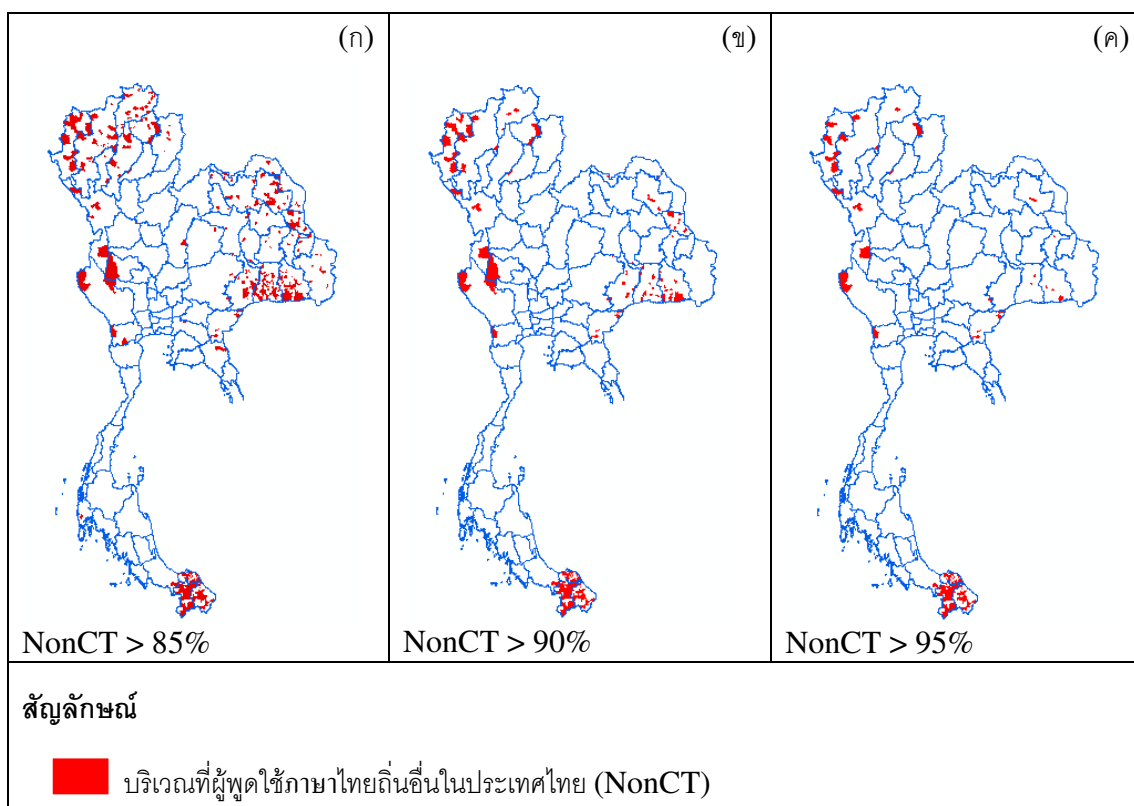
หนังสือประมวลผลการประชุมทางวิชาการ (Proceedings) ในการสัมมนาทางวิชาการ เรื่องภูมิศาสตร์กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม วันที่ 22-24 ตุลาคม 2552. 168-179.

ภาพที่3: ภาพ (ก) แสดงแผนที่เขตภาษาไทยถิ่นและบริเวณรอยต่อของภาษาจากงานวิจัยของชลิดา ภาพ(ข) แสดงแผนที่เขตภาษาไทยถิ่นกลางของงานวิจัยนี้ และ ภาพ(ค) แสดงแผนที่ของชลิดาซ้อนทับกับแนวแบ่งเขตของงานวิจัยนี้ (ที่มา: ดัดแปลงมาจากแผนที่ต้นฉบับของ ชลิดา โรจนวัฒนาวุฒิ (2533) ในรายงานวิจัยเรื่อง “ภูมิศาสตร์คำศัพท์ภาษาไทย 4 ถิ่น: การศึกษาเชิงจำกัด” หน้า 144) (ที่มา: รายงานวิจัยเรื่อง “การสร้างแผนที่แนวแบ่งเขตภาษาระหว่างภาษาไทยถิ่นกลางและภาษาไทยถิ่นอื่นด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์” (ศิริวิไล ธีระโรจนรัตน์ 2552))

ภาพที่4: แผนที่ของหน่วยความหมาย “หน้าต่าง” แสดงเฉพาะบริเวณที่มีการใช้คำศัพท์ ‘ป้อมเอี่ยม’
(ที่มา: โครงการ“แผนที่ภูมิศาสตร์คำศัพท์ของประเทศไทย” (<http://www.arts.chula.ac.th/~ling/geoling/WGT/>))

ภาพที่5: แผนที่แสดงบริเวณส่วนต่างๆของประเทศไทยที่พบว่ามีการใช้คำศัพท์ของภาษาไทยถิ่นอื่นสูงกว่าร้อยละ85 (ภาพ ก) สูงกว่าร้อยละ90 (ภาพ ข) และสูงกว่าร้อยละ 95 (ภาพ ค) ตามลำดับ